

ASPECTE ALE FILANTROPIEI ÎN TRECUTUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Paul BRUSANOWSKI

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Teologie
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Theology
Personal e-mail: paul.brusanowski@ulbsibiu.ro

ASPECTS OF PHILANTHROPY IN THE PAST OF THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH

This study presents some aspects of the history of the social assistance (philanthropy) in the states of Wallachia and Moldavia from their beginnings until the so-called secularization (confiscation) of the properties of monasteries in the time of Alexandru Ioan Cuza (1859-1866). The first forms of social assistance existed within Orthodox monasteries where the so-called "bolnițe" i.e. houses for ill people have been built. Along with these houses for ill people, it existed also other church institution like shelters for elderly people, for orphans and for mental illness. Only after 1700 it started the process of the transfer of such institutions from being entirely organized and administrated by church and monasteries to pre-modern social institutions which were founded by local kings and noble people near monasteries and financed by the income of these monasteries. At the beginning of 19th Century, the first hospital financed with public found was founded. After the secularization of Monasteries properties, all hospital foundations were transferred under the control of the Romanian Parliament.

Keywords: "Bolnița", Pantelimon Hospital, Colțea Hospital, Filantropia Hospital, administration of hospitals

Materialul de față are ca scop prezentarea succintă a asistenței sociale (filantropiei) pe teritoriul românesc (în mare parte în țările române extracarpătice). Am ales această delimitare geografică pentru că în cele două țări românești atât autoritatea de stat, cât și cea bisericească (ortodoxă) au avut un caracter național, românesc.

1. Termeni pentru desemnarea celor în nevoi

Înainte de a porni incursiunea istorică, se cuvine să analizăm termenii folosiți pentru cei în nevoi, pentru cei care urmau să beneficieze de pe urma lucrării de asistență socială. Precum se va putea constata, numărul termenilor nu a fost chiar mic. Pe de o parte întâlnim cuvântul *sărac* sau varianta mai arhaică *sirumah*. Folosit adesea substantivizat, se referă la cel care nu are avere, care este lipsit de bunurile necesare vieții. Cuvântul este de origine slavă. În limba ucraineană *saraka* este omul lipsit de toate cele necesare și care trebuie ajutat ca să poată trăi, iar în româna medievală, sărac a fost denumit în general cel lipsit de avere, țaranul cu libertate mărginită, pe moșia boierilor. Totodată, în limba sârbă *sirak* este orfanul, iar în limba română medievală expresia *cucon sărac* s-a referit la orfan, iar *femeie săracă* la văduvă. În al doilea rând avem cuvântul

mizer, fiind denumit astfel cel care suferea din cauza unei infirmități (iar azi termenul are altă semnificație: omul care se află într-o situație materială foarte proastă, care inspiră milă, un nenorocit). În al treilea rând mai exista cuvântul *mișăl* (pl. mișăi), desemnându-i pe cei infirmi de pe urma războaielor sau calamităților. Și acest cuvânt și-a schimbat sensul, azi fiind numit *mișel* omul ticălos, de nimic, nemernic. În al patrulea rând, chiar cuvântul *nemernic* a avut o altă semnificație în limba română medievală, desemnându-l pe omul lipsit de avere. Tocmai de aceea, spitalul *Filantropia* din București a fost numit și „spitalul nemernicilor streini”. În al cincilea rând întâlnim cuvântul *calic*, din slavonescul *kaleka*. Un calic în Evul mediu românesc nu a fost un zgârcit și un avar, ci un schilod, un infirm care cerea încontinuu până căpăta ceva. S-ar putea spune că a fost un precursor al cuvântului *cerșetor*, apărut abia mai târziu, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. În mai multe hrisoave de la cumpăna secolelor XVIII-XIX se prevedea triajul cerșetorilor, pentru a-i deosebi pe săracii adevărați de cerșetorii falși.¹

2. Bolnița cel dintâi locaș al filantropiei bisericești la noi?

În istoriografia românească, dar mai ales în cea bisericească ortodoxă, sunt menționate *bolnițele* ca prime instituții

filantropice românești. Însuși importantul istoric al medicinei românești, Pompei Samarian a afirmat că

„bolnița devine spitalul celor mulți, spitalul tuturor: aici se caută nu numai clericii, ci toți cei nevolnici, bătrâni, văduve, bogați ori săraci. Și pentru că mănăstirile au deschis larg porțile celor care au alergat la sprijinul lor, domnitorii și boierii țării le-au înzestrat din plin ca să poată ajuta și îngriji pe toți”.²

Problema a fost dezbătută pe larg în mai 1969 într-un congres special, găzduit de eparhia Râmnicului și ale căror referate au fost publicate mai apoi în *Mitropolia Olteniei*, revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei și Episcopiei Râmnicului și Argeșului.³

Cuvântul *bolniță* este de origine sârbă și a fost menționat prima dată în anul 1348, într-un hrisov al țarului Dușan al Serbiei emis pentru bolnița care funcționa la mănăstirea Sf. Arhangheli de la Prizren (Kosovo) În acea bolniță au fost prevăzute 12 paturi pentru orice bolnav, nu și infirmi (!). Pe teritoriul românesc a fost adus de către organizatorul monahismului românesc, Sf. Nicodim. Atât la mănăstirea Vodița, cât și la Tismana a înființat câte o bolniță.⁴ În limba română, cuvântul *bolniță* „a intrat cu însemnătatea de *locul unde se află bolnavi*.”⁵

De fapt, rolul spiritual și filantropic al mănăstirilor ortodoxe a fost asigurat de trei factori: a) obligația de a primi și găzdui orice străin; b) existența a unor Sf. Moaște și icoane făcătoare de minuni, de exemplu moaștele Sf. Filofteia, Sf. Nifon (Curtea de Argeș); Sf. Grigore Decapolitul (Bistrița Olteniei); Cuv. Parascheva (Iași). Cunoscute icoane considerate *făcătoare de minuni* menționate în documente au fost cele ale Maicii Domnului la Golia (Iași, unde s-a însănătoșit însuși fiul lui Vasile Lupul, cf. lui Paul din Alep/1662), schitul Cosla din Neamț, Dudul (Craiova), apoi icoana Sf. Mina (bis. Sf. Nicolae Domnesc Iași); c) faima unor călugări și mănăstiri de a vindeca boli și alte neputințe.

Bolnițe au existat la toate mănăstirile, atât în Țara Românească, cât și Moldova.⁶ Cu privire la unele dintre ele au fost redactate studii amănunțite,⁷ mai ales că au fost menționate și de călători străini. Dintr-o scriere a unuia dintre aceștia, redactată în limba latină, aflăm că la 8 martie 1536 „a ars mănăstirea de la Putna..., au ars casele domnești..., bucătăria, spitalul, cămara și toate alimentele care erau în ea”. În latină este folosit cuvântul *spital*.⁸

Totuși, bolnițele nu acordau asistență medicală calificată. Nu există documente despre vreun călugăr care să fi studiat medicina. Călugării bolniceri îmbinau medicina călugărească cu cea populară, pe lângă sf. slujbe administrau și leacuri tămăduitoare. Doar despre Sf. Paisie Velicikovski știm că a folosit cărți de medicină rusești (în biblioteca mănăstirii Neamț). Tocmai de aceea, Gh. Brătescu, a afirmat la simpozionul din 1969 privitor la bolnițe că „mănăstirile nu pot fi socotite așezăminte spitalicești”, deoarece

„tipicul monahal stabilea ca în chiliile bolniței să fie adăpostiți mai cu seamă călugării bătrâni și bolnavi, incapabili să se supună rigorilor obișnuite ale vieții monahale. Aici erau ei îngrijiți de frați bolniceri, care de regulă se arătau

cunoscători ai terapiei empirice populare, ca și a unor rețete împrumutate din medicina savantă... Mirenii și bolnavii erau purtați, ce e drept, la mănăstiri, dar nu pentru a fi internați alături de călugării nevolnici din bolniță, ci doar pentru mashuri și pelerinaje la icoanele reputate ca *făcătoare de minuni*, după care se înapoiau de îndată pe la casele lor”.⁹

Uneori soseau prea mulți suferinzi pe la mănăstiri, astfel că Vodă Mavrogheni s-a văzut nevoit în anul 1786 să emită un hrisov (referitor la mănăstirea Sărindar):

„să nu șadă nimeni în mănăstire, fără numai egumenul și soborul mănăstirii și bolnavii de ambe sexe care cer vindecare la icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului”.¹⁰

Referitor la tipicul monahal și la preocupările Sf. Paisie Velicikovski, trebuie menționat faptul că în regulile sale de la mănăstirea Dragomirna din 1763, iar apoi de la Secu, din 1778, a prevăzut ca pe lângă mănăstire să existe și bolniță:

„În mănăstire trebuie să fie neapărat orânduită bolniță pentru *frații* care cad în felurite boli, ca să aibă cei ce sunt suferinzi mâncare și băutură aparte și la toată odihna căutare. Iar în ea *un frate* iscusit, care ar fi în stare să slujească bolnavilor cu înțelegere duhovnicească și încă, de s-ar găsi să cunoască măcar în parte iscusința meșteșugului doftoririi, acesta trebuie să fie pus de către egumen. Și acesta slujind cu socotință bolnavilor, trebuie să dea fiecăruia dintre ei hrana și băutura convenită care le folosește în suferința lor și întru toate să le facă lor cu frica lui Dumnezeu odihnă, slujindu-le ca însuși Domnului” (Reg. 12. Dragomirna 1763);

”*Bolnița. Frații* cei rânduiți să slujească bolnavilor (*celor ce sunt în bolniță și celor ce nu încep în bolniță*, și celor prea bătrâni și prea slabi, dintre care nu puțin număr se află în soborul părinților) au datoria ca să slujească cu frica lui Dumnezeu și cu mare osârdie, întru toate slujbele celor cuviincioase bolnavilor, spre toată odihna acelora, pentru mântuirea sufletelor lor” (Regula 7, Secu 1778).¹¹

În *Viața cuviosului Paisie* scrisă de Mitrofan Schimonahul se menționează faptul că la mănăstirea Neamț slujea *șpițeriu* Onorie căruia „îi dăruise Dumnezeu un dar ca acesta, întrucât când mergea la *vreun bolnav* să-l cerceteze numai cu cuvintele și din vederea lui foarte mult se mângâia bolnavul, pentru că era el foarte dulce și mângâios la cuvânt”.¹²

3. Ospiciul pentru boli mentale (*Balamuc-ul*) și azilele

Din regulile citate mai sus poate reieși că în bolnițe primeau alinare doar călugării bolnavi. Totuși, din scrierile vremii aflăm și că la Neamț Sf. Paisie a rânduit chilia pentru „mireni parte bărbătească, cu feluri de neputinți și de duhuri necurate, pătîmind și neavând unde-și pleca capul... Îi hrănea și ședea pe cât voia, unii și până la moarte”.¹³

Nu a fost un caz singular. Au fost stabilite în anumite mănăstiri așa-numite azile, atât pentru cei care *balamuțeau* (vorbeau aiurea), cât și pentru orfani și văduve. Cele dintâi

au primit numele de *balamuc*-uri. Bolnavii care seoseau aici primeau un tratament de durată, luni și ani de zile, desigur că un tratament mai mult empiric și cu rugăciune. Arhiepiscopul catolic Marcus Bandinus a scris că preoții iezuiți se minunau de rezultatele bune obținute în vindecarea nebulilor cu mijloace blânde și rugăciune în cuprinsul mănăstirilor moldovenești.¹⁴

Alături de *balamuc*-ul de la Neamț a existat și cel de la mănăstirea Golia, unde a fost vindecat Ștefăniță Vodă, fiul lui Vasile Lupu. În anul 1866, ospiciul de la Neamț a devenit exclusiv pentru bărbați, iar cel da Golia doar pentru femei.

Alte ospicii vestite în trecutul românesc au fost și cele de la *Biserica Dudu (Craiova)*, înființat de Al. Ipsilanti în 1778. Bolnavii furioși erau legați de arbori cu lanțuri și frânghii sau ținuti în beci; ospiciul de la *Biserica Sf. Vineri (București)*, pentru „bolnavi nefurioși”, ctitorie a familiei Năstureilor (1645/1765) și unde exista o icoană a Cuv. Parascheva; *Mănăstirea Sărindar* (pe locul Cercului Militar) pentru „bolnavii furioși”, uneori și pentru cei care erau prea îndrăzneți și înfruntau pe domnitor. Astfel, Constantin Ipsilanti se adresa în 1805:

„Dta, vel logofăt de țara de sus, să paratirisești cu mare luare aminte pe jăluitarul acesta și să vezi bine nu cumva sa fi înnebunit? Și de vei vedea cu adevărat că este nebun, să-l trimeti dta la Sărindar, să-i cetească sfintele biserici rugăciuni pentru îndreptarea minții lui, fiindcă este păcat a se pierde omul într-această patimă”.¹⁵

Interesant de menționat sunt și azile pentru săraci, îndeosebi pentru orfani și văduve. Doamna Bălașa (soția lui Constantin Brâncoveanu) a construit lângă biserica Sf. Vineri din Târgoviște „casele unui adăpost pentru săraci”. Domnița Bălașa (fiica lui Brâncoveanu) a ctitorit în anii 1745/1751 biserica *Botezul Domnului* în București, cu intenția organizării unui azil. A murit subit în anul 1754, iar în anul 1781, Al. Ipsilanti a zidit un orfelinat pentru băieți. Nu există documente că ar fi funcționat.

În Mahalaua Ceașului David (Icoanei, București) Mihail Monahul a zidit în anul 1763 din banii săi 2 biserici cu 12 chilii pentru 24 „femei sărace” (văduve). Ulterior slugerul Panait Băbeanu a reconstituit azilul. În 1824 figura ca unul din cele șase spitale din București (alături de Colțea, Pantelimon, Filantropia, Sărindar, Icoanei, Lazaretul Dudești).¹⁶

4. Primele spitale propriu-zise

Într-un document din 17 mai 1619, domnitorul Gașpar Grațiani îi dăruia mitropolitului Anastasie Crimca „un loc în mijlocul târgului nostru Sucevei... Ca să facă pe acel loc spital pentru numele Domnului ca să fie pentru cei săraci și neputincioși și schiopi și orbi și alți care vor fi, să se odihnească toți acei acolo întra-acel spital”.

Există însă mai multe probleme cu acest document. Documentul original nu a fost identificat, el fiind tipărit pentru prima oară de V. A. Urechea. Astfel, nu se știe dacă termenul *spital* chiar a fost menționat în document. De asemenea, mitropolitul Anastasie Crimca este numit greșit Anastasie Brâncovici.¹⁷

4.1. Originea termenului și sensul inițial al instituției

Cert este că doar câteva decenii mai târziu apare sigur menționat termenul *spitali*, și anume în Pravila lui Vasile Lupu din anul 1646 (preluare din codul lui Prospero Farinaccius¹⁸): „cela ce-și va trimite pre fiul său cel bolnav la *spitali*, acela va pierde puterea cea părintească ce au asupra fiilor lor”. Termenul latin *hospitale* a fost tradus prin grecescul *sphytali*. După doar câțiva ani (1652), Pravila lui Vasile Lupu a fost preluată în *Pravila cea Mare* de la Târgoviște, a lui Matei Basarab. Aici, termenul *spitali* a fost transcris cu „casă unde zac calicii și oamenii bolnavi” și „casa de mișai bolnavi”.¹⁹

Și G. Brătescu atrage atenția asupra acestei transcrieri diferite în Pravila munteană și menționează faptul că „în întreaga lume medievală, îndepărtarea de casă a celui căzut în neputință este considerată un gest rușinos”.²⁰ Și poate tocmai de ceea nu au folosit nici moldovenii și nici muntenii termenul de bolniță, atunci când au trebuit să redea termenul de *hospital*: Spitalul a fost o instituție nouă, diferită de bolniță.

„Cei care au scris pravilele nu au făcut nici un fel de apropiere între cuvântul rom. bolniță și între cel străin de spital; și n-au făcut această apropiere, pentru că bolnița este spitalul specific românesc, casă de bolnavi, către care aleargă oricine...”

S-au întemeiat spitale mari, toate în jurul bisericilor, toate sprijinite de același simțământ religios ca și bolnițele, dar niciunul nu provine din transformarea bolnițelor. Dimpotrivă, pe măsură ce așezămintele spitalicești au prins rădăcini tot mai adânci, treptat-treptat, bolnițele au dispărut...

Spitalul a fost o noțiune și o instituție nouă pentru românii începutul sec. 18... În mintea românilor avea înțeles deosebit: spitalul este un locaș de groază, un locaș care necinstește pe cel care apelează la serviciile lui, pe când bolnița este locașul către care alergau toți fără teamă...

Românii au fugit de spitale; timp de mai bine de un secol de la înființarea lor, spitalele au rămas goale; bolnavii se fereau de ele; abia dacă câte un bătrân nevolnic sau vreun sărac fără nici un ajutor se rătăcea și apela la mila spitalelor. Și această repulsie de spital, trebuie să o mărturisim, s-a păstrat până astăzi; căci și în zilele noastre greu, uneori foarte greu, reușim să determinăm pe țărani să intre în spital”.²¹ (Samarian, p. 74-75).

A trebuit să mai treacă mai mult de două generații, ca să fie adoptat termenul de *spital* în societatea românească. În anii 1704/1715 spătarul Mihai Cantacuzino (ctitorul mănăstirii Sinaia) a înființat spitalul Colțea din București. Mai întâi a reconstruit o veche biserică a clucerului Colțea (1696/1697). Apoi între 1704-1715 a construit și un spital în jurul bisericii.²² Fiind ctitor, nu s-a amestecat în administrația averilor (urmând Pravila), dar a avut grijă ca nici călugării greci să nu poată să o administreze. Tocmai de aceea a numit o *Epitropie* laică din boieri, prevăzută și în testamentul său. Samarian a considerat aceste dispoziții ca fiind „cu totul contrarii tradiției de până atunci, contrarii și pravilelor. Sunt dispozițiuni care constituie un început de laicizare a spitalelor”. Într-adevăr, spătarul Mihai Cantacuzino

a încercat să rămână în cadrele dreptului ctitoricesc ortodox, dar a preluat și modelul occidental, cel mai probabil a instituției venețiene „Hospitale di Sancto Lazaro e Medicanti”.²³

Modelul lui Mihai Cantacuzino a fost urmat însă și de ceilalți ctitori de spitale.

4.2. Spitalul Colțea

Documentul ctitoricesc a fost emis în anul 1715. Familia ctitorului și-a rezervat doar dreptul de a fi pomeniți la slujbe. A fost instituită pentru administrare o epitropie laică alcătuită din 10 persoane: marele vornic al vremii, marele logofăt al vremii, 4 negustori din București și 4 negustori din afară. Au fost stabilite ca spital două camere pe de-o parte și pe cealaltă a paraclisului, separate pentru 12 femei și 12 bărbați. Ulterior urma să se ajungă la 30 de paturi. A fost prevăzută și o spițerie (farmacie) cu doctor special și ajutorul său.

Pompeiu Samarian a prezentat pe larg istoricul decăderii acestei instituții după moartea ctitorului.²⁴ Acesta a decedat fără a avea băieți, iar ginerele său, hatmanul **Racoviță** (fratele domnului Mihai Racoviță) a preluat conducerea efectivă a spitalului și moșiilor cu care fusese înzestrată, împotriva actului de ctitorie! Familia domnească Racoviță a continuat să administreze Spitalul Colțea până la mijlocul secolului al XIX-lea, în condițiile în care *Cartea inventar* a documentului de ctitorie a fost făcută pierdută. Drept urmare, pentru spital au fost încasate venituri doar din trei surse principale (dijma sării de la Ocna Slănicului, veniturile moșiei Lichirești, veniturile bălciului Stelnică) și uneori și veniturile altor moșii. Cu toate acestea, „lumea” știa (*se știa*) care ar fi fost toate moșiile cu care ctitorul înzestrase mănăstirea și spitalul: șase moșii mari, 12 moșii mai mici, șase muniți din jud. Prahova, veniturile hanului Colțea (toate menționate într-o catagrafie din 1832).

În anul 1739, spitalul a ars. Timp de 60 de ani veniturile s-au limitat doar la cele date de moșia Lichirești. Abia spre sfârșitul secolului al XVIII-lea domnitorul Alexandru Moruzi (1793-1796) și Dna Zoe Moruzi s-au preocupat de soarta spitalului.

Doamna Zoe a zidit în 1794 un spital nou cu trei camere, doar pentru femei, cu venit de 750 taleri/an din taxele negustorilor. Fost o ctitorie nouă, pe lângă cea veche, motivată prin aceea că la vechiul spital exista doar o cameră, în care viețuiau femei și bărbați la un loc. De asemenea, domnitorul Moruzi a zidit la vechiul spital o cameră pentru infecțioși și a atras atenția familiei Racoviță, cu o notă ironică (6 iunie 1796):

„Auzim de la mulți despre spitalul de la măn. Colțea, cum că este îndestulat cu atâtea mili și privilegii ce are mănăstirea aceasta și după ce într-atâtea rânduri s-au dat poruncile Domniei mele epitropului, pentru bunăstarea și orânduiala lui, dimpotrivă, epitropul nu primește bolnavii la spital, căutarea cea trebuincioasă nu și-o au săracii bolnavi pe deplin, nici se silește pentru dânsii, lucru care, și de nu vor fi adevărate toate, dar norodul o zice și o povestește. Drept aceea, vă poruncim Domnia Mea, ca să luați dimpreună și pe arhiatros (doctorul personal al domnului) și pe dr. Caracaș să mergeți înșivă la spital, ca să cercetați aceasta, să le faceți vădite și cunoscute, că de nu sunt adevărate, să se astupe

gurile celor ce le povestesc, iar de sunt adevărate, să le îndreptați”.²⁵

Se pare că domnitorului nu îi rămăsese decât folosirea unei note ironice, dat fiind faptul că în anii precedenți i-a tot reproșat în mod direct banului Racoviță (de ex. la 23 noiembrie 1794) lipsa de interes manifestată pentru spital:

„Iarăși te înștiințăm pentru spitalele de la mănăstirea Colțea că, pe lângă lipsa de hrana mâncării bolnavilor, ne înștiințăm deosebit și de o necurățenie și de un murdalăc (murdărie) ce este în spitale, care aduce putori spre mai multă întindere de boală”.²⁶

De altfel, domnitorul a fost chiar scandalizat de faptul că epitropul refuza să primească bolnavi:

„Domnitorul a aflat că acesta (epitropul) nu primește bolnavi la spital și consideră acesta că poate se teme epitropul de năpraznica boală, dar domnitorul nu poate admite aceasta, deci ordonă să fie primiți bolnavii care vin cu teșcherelele de la arhi-iatros și de la doctorii Caracaș, Silvestru Constantin și Hristodor, și că pe bolnavii primiți astfel să-i îngrijească cumsecade”.²⁷

Următorii domnitori, în special Alexandru Ipsilanti (1796-1797) și Constantin Hangerli (1797-1799), au reluat atenționările la adresa familiei Racoviță. Însă degeaba, deoarece în anul 1798 cele două ctitorii de la Colțea au fost unificate sub epitropia familiei Racoviță.

În *Tópografia* sa din 1820, medicul Constantin Caracaș (doctorul de la spitalului Pantelimon și totodată al orașului București) descria în felul următor situația de la spitalul Colțea:

„Din cele 30 de încăperi câte are, numai 4 sunt destinate pentru primirea a 40 de bolnavi, iar celelalte sunt ocupate de servitori, unele de săraci și altele părăsite și pustii...”

În fiecare din aceste încăperi tupilate și mititele, aerul este foarte puturos. La necurăția aerului se mai adaugă și duhoarea așternuturilor murdare și a îmbrăcămintii bolnavilor, cu care zac cei mai mulți dintre ei. Pe lângă aceasta, bolnavii nefiind despărțiți între ei după felul boalelor, stau la un loc și unii suferinzi de bale cronice, miasmatică, și cu răni infecte, astfel atmosfera devine foarte puturoasă”.²⁸

4.3. Spitalul Pantelimon

O soartă asemănătoare a avut și spitalul Pantelimon, ctitorit de către Grigore II Ghica (1735 și 1750-52), unul dintre puținii domni fanarioți morți în scaun. Mama acestuia a fost Ruxandra Ghica, soră a domnilor Nicolae și Ioan Mavrocordat și fiica cunoscutului medic Alexandru Mavrocordat Exaporitul (doctor în medicină la Bologna). Ea însăși a fost prima doctoriță de pe pământ românesc.²⁹

Domnitorul Grigore II Ghica a ctitorit în a doua domnie a sa din Țara Românească (1748-1752; a avut alte patru domnii în Moldova) două mănăstiri, anume Pantelimon (mănăstirea

„Sfântului marelui mucenic și tămăduitoriu fără de argint Padeleimon” de lângă București³⁰) și Visarion. Lângă fiecare din acestea a zidit și un spital, pentru bolnavi cronici la Pantelimon (Sf. Pantelimon fiind considerat „patronul doctorilor”) și pentru ciumați la Visarion (Sf. Visarion fiind considerat „păzitorul de ciumă”). Spitalul de la mănăstirea Visarion a fost considerat ca dependință a spitalului principal, Pantelimon.³¹

Conform actului de ctitorie (considerat de Gomoiu drept „adevărat testament religios”), a fost instituită o Epitropie alcătuită din trei persoane: marele logofăt și marele vistier al vremii, precum și mitropolitul Țării Românești, ca „privitor și luător aminte spre toate” peste ei. S-a prevăzut îngrijirea a 12 bolnavi cronici, precum și a unui număr delimitat de bolnavi de ciumă și alte epidemii. Spitalul a fost înzestrat, conform aceluiași act de ctitorie, cu 16 moșii, multe vie, munți, păduri, multe terenuri în București.³²

Ctitorul a avut doi băieți (Scarlat și Matei Ghica). Ambii au fost domni în Țara Românească, însă fără urmași de parte bărbătească. În anul 1761 Scarlat a pierdut domnia³³. Atunci, banul Dumitrache Al. Ghica (nepot de frate al ctitorului și fratele domnitorului Grigore Al. Ghica omorât de turci în Moldova în 1777 după cedarea Bucovinei³⁴) s-a considerat efor și a preluat singur administrarea spitalului, ducându-l la ruinare, după cum descrie cu multe amănunte Pompei Samarian.³⁵

În anul 1784, domnitorul Mihai Șuțu l-a numit în funcția de medic al spitalului Dimitrie Caracaș (tatăl lui Constantin Caracaș, amintit mai sus). Conform acestuia, în preajma spitalului se crease o

„baltă cu apă stătătoare..., cu trestii și alte plante de baltă care vara se încălzesc de căldura apei și se evaporă exalațiuni corupătoare ale aerului; pute foarte urât în iulie, august și septembrie. De aceea, atât locuitorii satului de lângă coastă, cât și bolnavii din spital atinși de boli cronice, cad în friguri intermitente, adeseori foarte rele, încât se întârzie vindecarea boalei inițiale și ajung chiar nevindecabile”.³⁶

La sfârșitul secolului al XVIII-lea au avut loc pe teritoriul țărilor române mai multe războaie austro-ruso-turce, dar și dese epidemii de ciumă: 1784, 1791-1792, 1793-1796, 1813-1814, 1828-1829.³⁷ Deși actul ctitoricesc a prevăzut îngrijirea acestora într-un număr nelimitat, totuși bolnavii de ciumă au fost trimiși cu toții în clădirea mai mică de la Sf. Visarion. Aici existau patru camere, pentru cel mult 40 de bolnavi. Dar între 18 iunie-31 august 1792 au fost internați acolo 976 bolnavi (dintre care 278 au murit).

În aceste condiții, domnitorul Moruzi a început în anul 1795 zidirea unui spital nou. Epitropia de la Sf. Pantelimon a înaintat plângere că nu existau destui bani pentru bolnavi și a cerut să fie acordate pentru aceștia cheltuielile pe care le fac „egumenii cu mesele ce întind pe la hramuri pentru pomenile răposaiților ctitori; acea hrană puie-se acum înaintea acestor ticăloși și va fi ctitorilor mai mare pomenire”. Drept urmare, Moruzi a impus zaharele (alimente în natură) tuturor mănăstirilor din țară pe seama spitalului Pantelimon (în pofida celor 17 moșii, 13 mănăstiri și 16 mahalale din București, pe care le avea în acel an...)³⁸

Un an mai târziu, Moruzi a decis creșterea numărului de

paturi pentru bolnavii cronici la Pantelimon la 30 (ceea ce a fost reînțărît de urmașul său la tron, Al. Ipsilanti)³⁹. De asemenea, tot în 1796, Moruzi a zidit un spital special pentru ciumați, la Dudești (pentru 1200 de bolnavi), din alte fonduri, astfel că epitropia Spitalului Pantelimon a scăpat de grija ciumaților.⁴⁰

Revenind la Domnie, Moruzi a numit în anul 1801 un nou epitrop la Pantelimon. Acesta cerut de la vechea epitropie bilanțul contabil și catagrafia bunurilor. Iar medicul Caracaș a menționat cu indignare:

„Câți nenorociți zac pe piețe și pe străzile orașului și mor ca vai de ei, iar spitalul nu primește niciodată măcar unul peste numărul de 30, iar dacă vreun nenorocit este adus acolo de către creștini miloși, este gonit fără de milă dacă nu este vreun pat liber”.⁴¹

În anul 1810 frații Grigore și Constantin Ghica (urmașii lui Dimitrie din 1761) au cerut Divanului Domnesc acordarea de sprijin material din vistieria statului, motivând și că un înainte spitalul de la Dudești fusese unit cu cel de la Pantelimon. Divanul a cercetat petiția și a decis S-a decis că cele opt paturi suplimentare față de cele 12 prevăzute în actul ctitoricesc să fie considerate destule. Pe de altă parte, s-a atras atenția ca să fie primit doar cei cu adevărat săraci și nu „acea ce le-ar da mâna a se căuta, și ca să nu cheltuiască de la sineși merg acolo spre căutare de pomană”.⁴² Desigur că indignarea populației a fost mare. Medicul Constantin Caracaș a pornit o subscripție publică și a întemeiat spitalul *Iubirea de Oameni -Filantropia*, precum se va arăta mai jos.

În anul 1815, Divanul l-a numit (printr-o *Carte obștească a prea sfințiților părinților arhierilor și a domnilor veliților boieri*) ca efor legal la spitalul Sf. Pantelimon pe spătarul Grigore Ghica,⁴³ proprietar de fabrică de textile încă din 1803. Acesta l-a numit în funcția de epitrop pe Nicolae Trăsnea (care îndeplinea din 1810 și funcția epitrop la Colțea). Prin urmare, Gr. Ghica a ajuns în posibilitatea să administreze ambele spitale prin epitropul Trăsnea. Familia Racoviță de la Colțea și-a dat acordul neavând ce face, datorită falimentării și a acuzației de delapidare a vistieriei publice (în 1827 Racoviță a vândut pe sub mână lui Gr. Ghica moșiile și casa).⁴⁴

În 1820 Grigore Ghica, ajuns între timp ban, a reușit să-l concedieze pe Constantin Caracaș de la spitalul Pantelimon. Iar în 1822, după revoluția lui Tudor Vladimirescu, a ajuns primul domn pământean al Țării Românești după epoca fanariotă. A rămas însă în continuare efor la Pantelimon. Pentru a scăpa de oprobiul public, s-a oferit să zidească o clădire nouă, care trebuia să fie inaugurată în 1823, dar lucrările au întârziat. În societate s-a răspândit însă zvonul că „domnitorul nu a deschis spitalul, pentru a mai face economii de la întreținerea bolnavilor”.⁴⁵

4.4. Spitalul Filantropia din București

Precum am amintit mai sus, în anul 1810 medicul Caracaș a inițiat o subscripție publică:

„Văzând această stare de plâns a bieților bolnavi, atât de mulți, și nespusa lor nevoie, mișcat de milă, văzând că nu pot

să înduplec capii acestor două spitale să sporească numărul paturilor, după multe sfaturi și discuții, am propus marelui vornic Grigore Băleanu, atunci agă al orașului, să deschidă o subscripțiune, cu care să se înființeze încă un spital pentru îngrijirea atâtor bolnavi fără mijloace, făcându-mă și eu să-i caut fără plată toată viața mea. Iar acest bărbat iubitor de săraci și bun patriot, a primit cu bucurie și bunăvoință propunerea mea, ca unul care cu ochii lui vedea suferințele demne de milă ale omenirii. Atunci mulți creștini miloși dintre orașeni, din clasa clerului, boieri și neguțatori au contribuit la această instituțiune plăcută lui Dumnezeu. Unii au dăruit bani, alții au promis ajutoare lunare, alții anuale, fiecare după putere, dar și bunăvoință”.⁴⁶

Și într-adevăr, societatea a contribuit. La începutul anului 1810 s-a putut deschide un spital într-o clădire din centrul Bucureștiului. În aprilie 1810 mutată în afară, în Grozăvești. Între 1813-1815 s-a construit o nouă clădire cu etaj. Hrisovul propriu-zis de înființare și de stabilire a regulilor de organizare și a ctitorilor a fost emis de către domnitorul Caragea la 30 iulie 1813.⁴⁷ Potrivit medicului Caracaș,

„În primul etaj zidit se îngrijesc în toate zilele 60, 70, și 90 de bolnavi, la caz de nevoie. În fiecare din sălile cele mari sunt câte 15 paturi, iar în cele mai mici câte 10; când însă vin mai mulți bolnavi, nu se păzește această orânduială, ci se pun mai mulți bolnavi într-o sală. Pentru femei sunt săli separate și, pe cât se poate, se păzește cuvenita diferențiere între boli. Într-un an întreg intră 800-1150 de bolnavi, din care mor 90-100”.⁴⁸

În anul 1817 a fost emis primul regulament spitalicesc din istoria românească.⁴⁹ A cuprins 77 articole, privind bolnavii, medicii, vizitatorii. A pus accent deosebit pe interzicerea de a da și de a lua bacșiș de la bolnavi sau aparținători.

Între 1812-1820 au fost externați 6685 persoane; s-au înregistrat 582 morți. Cheltuielile au însumat 223.087 lei și venituri 373.775 lei. A rezultat un excedent de 150.688 lei, bani care au fost folosiți pentru noi investiții. Astfel a fost construit între 182-25 un al doilea edificiu.⁵⁰

Veniturile au provenit prin decizie domnească din mai multe locuri, dar mai ales de la mănăstirile Govora și Arnota. În 1814, egumenii au fost chemați să dea socoteală pentru întârzierea plății veniturilor. Ca urmare au fost instituiți noi egumeni. Între 1817-1822, cele două mănăstiri au fost date în arendă mitropolitului Calinic de Proilavia (Brăila, în raialele otomane, apoi Silistra) la un preț de 6500 taleri/an (primii 3 ani) și 7500 taleri/an (ultimii 3 ani). În 1822 Calinic a cerut despăgubiri pentru pierderile din timpul revoluției lui Tudor Vladimirescu. A apărut un nou competitor pentru arendă, cu oferta de 15.000 taleri/an, plătiind ca arvună suma pe primul an. Nemulțumit, Calinic a amenințat cu intentarea de proces. În cele din urmă s-a arătat de acord cu arenda în sumă de 15.000 taleri/an. Însă în 1823 și-a pierdut scaunul (raialele au revenit Țării Românești). În această situație a refuzat orice plată. A fost executat silit în 1824 din ordinul Domniei.⁵¹

4.5. Alte spitale din Țara Românească

La Buzău. În anul 1793, Păhârnică Maria Mănăileasca a ctitorit un spital pentru șase bolnavi. Venituri încasate erau de 7000 lei/an. Totuși, conform spuselor doctorului Cracaș, de multe ori sta închis.

La Craiova a existat spitalul Obedeanu, ctitorit în anul 1737 de Constantin Mavrocordat (lângă mănăstirea ctitorită de Constnatin Obedeanu). Acesta cuprindea 12 paturi. Dar în 1775 s-au înființat și cursuri de preoție, pentru a fi „spital nu doar trupesc, ci și sufletesc”. În 1795 Moruzi a decis să rămână doar școală.

Spitalul Ionașcu din Slatina a fost ctitorit în anul 1797, de către Neaga, soția lui Ionașcu, negustor. În 1822 mai funcționa acolo doar o școală.

Interesant însă este cazul spitalului de la Târgoviște, lângă mănăstirea Stelea. Locuitori bogați ai orașului au ctitorit în anul 1822 un spital, care a fost însă desființat în anul 1825, din cauza fricii oamenilor că se vor îmbolnăvi mai rău, dată fiind prezența bolnavilor în oraș. Și astfel, ctitorii „în cele din urmă au văzut că acea zidire a spitalului și cheltuiala lor a rămas zadarnică, că atât orașenii de acolo, cât și cei de pe afară, neobișnuiți fiind cu spitalul, își fac boalele prin casele lor, părăndu-li-se spitalul scurtarea vieții lor”.⁵²

4.6. Spitale în Moldova (Sf. Spiridon din Iași și spitalul din Roman)

La Iași exista încă din secolul al XVII-lea, conform tradiției, „o *casă-bolniță* întemeiată de un călugăr care strângea banii necesari pentru îngrijirea bolnavilor, cerând de pomana”.⁵³ Domnitorul Constantin Racoviță (1749-1753 și 1756-1757) a ctitorit biserica Sf. Spiridon din Iași, cu intenția de a înființa un spital, precum a menționat într-un hrisov din 1 ianuarie 1757:

„Și am socotit de lipsă un lucru prea trebuincios țarei acesteia, la acest oraș și scaun domnesc, ce până acum încă nu s-au căutat, anume a fi spitale pentru hrana, chiverniseala, căutarea și odihna săracilor și a multor bolnavi și neputincioși”.⁵⁴

În anul 1763 patriarhul ecumenic Samuil Chazteris (1763-68; 1773-74) a întărit ctitoria și a declarat-o „stavropighie patriarhicească, liberă, nesupusă și nesupărată de nimeni”. Rezultă din gramata emisă de patriarh că biserica Sf. Spiridon a fost începută pe la anul 1750, ctitor fiind hatmanul Vasile Ruset, ajutat de alți doi boieri. După ce domnitorul Constantin Racoviță a pierdut domnia, lucrarea a continuat, fiind finanțată de boieri și târgoveții din Iași.⁵⁵

Spitalul ieșean a cunoscut o organizare mai serioasă decât spitalele din București. Au fost primiți mai mulți bolnavi (în anul 1810 un număr de 60), iar cheltuielile pentru aceștia au fost de 5 lei și 5 bani/lună. În anul 1773 medicul a fost plătit cu 70 de lei pe lună, iar spișterul (farmacistul) cu 30 lei pe lună.⁵⁶

Potrivit medicului sas sibian Andreas Wolf (oftalmolog, doctor în Medicină la Erlangen, în Germania), care a zăbovit în Moldova timp de aproximativ 7 ani între 1780-1797), spitalul Sf. Spiridon

nu corespundea deloc necesităților. Avea doar 40 de paturi, iar „cei care aveau ghinionul de a intra vii în acest spital, îl părăseau de cele mai multe ori morți”. Lipseau medicamentele și hrana era insuficientă. Veniturile anuale ale acestui spital erau de 60 pungi (30.000 lei). Medicul primea un salariu de 200 lei lunar, adjunctul său doar 50 lei. Pentru medicamente erau cheltuiți lunar câte 80 lei. „Să ne închipuim un farmacist neștiutor, de neam grec, ca să putem apoi socoti paguba pe care trebuie să o sufere nenorociții în acest spital”. Interesant este însă faptul că la mănăstirea Sf. Spiridon se afla și un episcop titular grec, care se întreținea dintr-o parte din cele 60 de pungi de care trebuia să dispună spitalul.

Pe lângă spitalul Sfântul Spiridon din Iași, Wolf a consemnat și un al doilea spital, la Roman, înființat de episcopul Veniamin Costachi în 1797.⁵⁷

De fapt, spitalul din Roman, dependința a celui din Iași, a fost înființat de egumenul Gherasim Putneanul care, ajungând egumen al mănăstirea Precista din Roman în anul 1784 a refăcut din temelii biserica, iar privitor la banii rămași, a făcut *diata* (testament) pentru zidirea unui spital, numind episcop pe fratele său Vartolomeu. După moartea lui Gherasim, Vartolomeu a ajuns egumen al mănăstirii și cu ajutorul episcopului Veniamin Costachi a zidit într-adevăr un spital cu 10 paturi. Episcopul s-a îndatorat pe seama episcopiei cu 80 de pungi, iar după ce a părăsit episcopia, veniturile acesteia au fost sechestrate de domnie pentru întreținerea spitalului.⁵⁸

5. Nouă orânduire după introducerea Regulamentelor organice

După cum se poate constata, relația dintre Biserică și Stat s-a desfășurat după tipicul așa-numitei „simfonii bizantine”. În pofida unor „momente de maximă tensiune dintre Domnie și Biserică”, a existat în general „o legătură de reciprocitate amicală, prin care Biserica a obținut o influență mare în Stat, dar și Statul la rândul său a obținut o influență considerabilă în afacerile bisericești”⁵⁹. Logofătul era „epitrop general al Domnului în toate pricinile bisericești”; el se îngrijea de mănăstiri și de rânduirea ierarhilor. Alegerea episcopilor se făcea de către Divanul domnesc, după care urma numirea de către Domn, dar prin intermediul logofătului. Iar episcopii administrau după voia lor și fără nici un control averile eparhiilor. Domnul nu intervenea decât numai atunci când avea nevoie de ajutorul material al acestora.⁶⁰

5.1. Casele Centrale sau Bugetele Ministerelor Cultelor

Vechiul echilibru a fost rupt odată cu introducerea primelor constituții românești moderne – *Regulamentele organice*. Acestea au accentuat „amestecul statului în treburile Bisericii”⁶¹. „Regulamentul poartă pecetea anti-clericalismului francez și a stăpânirii Bisericii de Stat ca în Rusia”⁶².

Totuși, s-au păstrat unele tradiții. De exemplu, ierarhii au fost aleși de Adunările Obștești, iar mitropoliții au fost președinți ai Adunărilor Obștești.

Însă, în același timp, a avut loc un asalt al Statului asupra Bisericii, desfășurat în mai multe etape. În primul rând au fost înființate Ministerale ale Cultelor, mai întâi în Țara Românească

(numit *Marea Logofeție a Credinței*), în 1831, iar apoi în 1844 și în Moldova.⁶³ Într-o a doua etapă, au fost instituite în ambele țări câte o *Casă Centrală bisericească*: 1834 (Muntenia) și 1835 (Moldova). Acestea au cumulat, întâi averile mănăstirilor neînchinat și nechinoviale. Astfel, în Muntenia, din veniturile mănăstirilor pământene, centralizate în *Casa Centrală*, au fost acordate subvenții anuale pentru instituții de binefacere (școli, casa milosteniei și spitalul Filantropia), precum și ajutoare pentru bisericile și schiturile sărace.⁶⁴ În Moldova, surplusul veniturilor mănăstirilor neînchinat a fost împărțit astfel: o jumătate a fost acordată „caselor de bine” (îndeosebi pentru ajutorarea seminarului Socola), iar cealaltă jumătate a fost de regulă păstrată la Mitropolie, pentru reparații la mănăstiri sau pentru alte cheltuieli.⁶⁵ Ulterior, în aceste Case Centrale au fost incluse și veniturile de pe moșiile episcopilor și mitropoliilor. (Muntenia în 1840 și 1847; Moldova în 1844). Potrivit unei legi din 1840, veniturile rezultate de pe urma arendării moșiilor mitropoliei urmau să se împartă în șapte părți, dintre care doar patru reveneau persoanei mitropolitului pentru cheltuieli proprii, precum și pentru plata funcționarilor bisericești de la centru, restul fiind împărțite pentru susținerea a două seminarii (unul superior-central și unul elementar) și pentru alte scopuri umanitare.⁶⁶ În 1847, principele Bibescu a reușit modificarea legii din 1840. Mitropolitul Neofit a părăsit ostentativ *Obșteasca Adunare* (Parlamentul). Noua lege a stabilit ca arendarea moșiilor eparhiale să se facă prin licitație, pe o perioadă de cinci ani, în prezența nu numai a chiriarhului, dar și a logofătului credinței și a comisiei financiare a Obșteștii Adunări. Veniturile tuturor eparhiilor erau vărsate în Casa Centrală. Din totalul veniturilor, mitropolitul primea doar 200.000 lei, iar episcopii câte 100.000 lei (sume din care chiriarhii își asigurau traiul, dar dădeau și „mili” săracilor). Restul veniturilor (de aprox. 1,5 mil. lei) urmau să fie împărțite pentru întreținerea bisericilor, plata preoților, întreținerea seminariilor, efectuarea de reparații și construcții extraordinare, constituirea unei case de rezervă. Bugetul urma să fie întocmit anual de mitropolit și logofătul credinței, apoi întărit de Domn, după ce era analizat de Adunarea Obștească. S-a prevăzut ca nici o sumă din excedent să nu poată fi cheltuită fără acordul Domnului.⁶⁷ În Moldova urmau să-i revină mitropolitului 5/7 părți (sau 4/7 părți – în cazul în care veniturile mitropoliei depășeau 350.000 lei), în timp ce episcopii dispuneau doar de 4/7 din averea eparhiilor. Restul sumei (2/7, respectiv 3/7) trebuia să fie împărțită pentru reparația bisericilor, pentru seminarul de la Socola, pentru faceri de bine, precum și pentru cheltuielile departamentului bisericesc, nou înființat. Orice surplus de bani trebuia folosit pentru rambursarea datoriilor mitropoliei și pentru construcția catedralei.⁶⁸

Prin înființarea Caselor Centrale, au existat în ambele principate câte două vistierii: în primul rând cea a Statului, iar în al doilea rând cea a Ministerului Cultelor, socotită ca *a doua Vistierie*. Bugetul general al Statului cuprindea totalitatea veniturilor rezultate din dările directe și dările indirecte; de aici erau plătite toate cheltuielile Statului, inclusiv salariile, pensiile și tributul către Poartă. În bugetul Ministerului Cultelor intrau veniturile eparhiilor și mănăstirilor neînchinat, reprezentând

laolaltă aproape jumătate din venitul total al acestui Minister. Se mai adăugau veniturile școlilor și spitalelor, rezultate din arendarea diferitelor moșii aparținând acestor instituții, provenite din donații particulare. Toate veniturile erau administrate de o *Casă Centrală*, care se bucura de autonomie administrativă și financiară⁶⁹.

În anul 1859, veniturile celei de-a doua vistierii constituiau 17.298.037 lei, adică 42% din veniturile bugetului general al Statului (40.416.751 lei). Iată și componentele acestui buget la capitolul venituri: a) Veniturile eparhiilor (6.382.095,35 lei); b) Veniturile mănăstirilor neînchinat (6.407.475,00 lei); c) Veniturile fundațiilor școlare (1.726.801,00 lei); d) Veniturile fundațiilor spitalicești (2.779.670,13 lei). Iată și cheltuielile proiectate a se face din Casa Centrală: a) Eparhii, mănăstiri, seminarii (5.132.930,80 lei, din care 2.061.300 lei doar pentru salarizarea personalului); b) Alte școli (3.718.087,00 lei); c) Spitale și altele (3.575.036,20 lei), deci în total 12.426.054,00 lei. Așadar, excedentul Casei Centrale, prevăzut pentru anul 1859, a fost de peste 4,8 milioane lei⁷⁰.

În 1860 Al. I. Cuza a desființat Casele Centrale Bisericești, ele fiind contopite practic cu bugetul Statului. Apoi, patru ani mai târziu, când a avut loc secularizarea averilor mănăstirilor închinat Locurilor Sfinte, averile acestora au fost incluse tot în buget.

5.2. Epitropia spitalelor

Încă de la începutul ocupației rusești a fost instituită o Comisie pentru redactarea unui *Regulament al caselor făcătoare de bine și de folos obștească*. În condițiile în care majoritatea membrilor acestei comisii au fost contrari familiei Ghica, nu este de mirare că rezultatul propus de comisie în anul 1830 a fost acela că familia Ghica a pierdut orice influență asupra administrării spitalelor și altor case făcătoare de bine. Au fost instituite patru case diferite: Cutia milosteniei; Orfanotrofia; Eforia spitalelor și Eforia școalelor, toate puse sub conducerea unui comitet, compus din mitropolit, logofăt (ministrul de Interne) și vornic (ministrul de Finanțe). Epitropii celor patru case au fost aleși dintre boieri.⁷¹

Desigur că această soluție nu a avut cum să convină familiilor Ghica și Racoviță, eforii celor două spitale Pantelimon și Colțea. Totuși, Ghiculeștii au reușit să modifice de cinci ori Regulamentul de funcționare a caselor făcătoare de bine. Prin prima modificare au reușit ca reprezentanți ai celor două familii să fie incluși în comitetul central de conducere a celor patru case, dar fără drept de imixtiune în administrare.⁷² Prin cea de-a doua modificare, Nicolae Trăsnea a fost numit *Director al Eforiei spitalelor*, deși această funcție nici măcar nu exista în Regulament.⁷³ Prin a treia modificare, Cutia milosteniei a fost trecută sub controlul Logofetei credinței (Ministerul Cultelor), împreună cu o nouă Casă a pensiilor.⁷⁴ Prin a patra modificare, funcția de director deținută de Trăsnea a fost desființată.⁷⁵ Și în fine, o a cincea modificare a vizat împărțirea spitalelor în două categorii: a) spitalele autonome (doar cele două, cu privire la care exista interes: Colțea și Pantelimon; acestea au fost puse sub epitropia familiilor Racoviță, respectiv Ghica) și b) toate celelalte spitale (Filantropia și cele care vor urma să fie construite, conduse de Epitropia Spitalelor).⁷⁶

Această a cincea modificare nu a mai fost discutată de Adunarea Obștească, prin urmare a fost ilegală. Totuși, datorită faptului că în anul 1834 a ajuns la domnie Alexandru Ghica (frate al fostului domn Grigore Ghica), regulamentul modificat a fost aplicat.⁷⁷ Prin urmare, Trăsnea a fost repus în funcția de epitrop la Colțea, iar până în anul 1845 nu a depus nici măcar un bilanț al spitalului.

În ceea ce privește spitalul Filantropia, aceasta a rămas cu sarcina de a plăti toate cheltuielile unei Epitropii inexistente (fără atribuții, ci doar cu personal numit).

În cele din urmă, tot domnitorul Alexandru Ioan Cuza a adus ordine. În anul 1864 Epitropia Spitalelor a fost pusă, din punct de vedere contabil, sub control parlamentar. În anul 1886 a fost clădit un nou sediu al Epitropiei (actualul sediu al Primăriei sectorului 5 din București). Însă după șase decenii, mai precis în anul 1948, Epitropia spitalelor a fost desființată, în urma noii orânduiri adusă de dictatura comunistă.

Note:

1. Pompei Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc. III. Asistența publică în trecutul românesc* (București: Bucovina. I.E. Torouțiu, 1938), 16-23.
2. Samarian, *Medicina*, 57-58.
3. Valeriu I. Bologa, „E necesară dezbateră problemei bolnițelor mănăstirești?”, *Mitropolia Olteniei*, nr. 9-10 (1969): 680-681.
4. Samarian, *Medicina*, 53; V. Gonța, Al. Gonța, „Un spital de mănăstire la Putna în veacul al XV-lea”, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 9-10 (1963): 597.
5. Ath. Negoită, „Bolnițele mănăstirești”, *Mitropolia Olteniei*, nr. 9-10 (1969): 683.
6. Nestor Vornicescu, „Îngrijirea sănătății în vechile noastre mănăstiri”, *Mitropolia Olteniei*, nr. 1-2 (1968): 65-69.
7. Nicolae Vătămanu, „Contribuții la istoricul bolniței de la Simidreni și al xenodochiului de la Argeș”, *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11 (1968): 1382-1391.
8. V. Gonța, Al. Gonța, „Un spital”, 600.
9. G. Brătescu, „De la bolnița mănăstirească la spitalul civil”, *Mitropolia Olteniei*, nr. 9-10 (1969): 690-691.
10. Samarian, *Medicina*, 63.
11. Ioan I. Ică jr., *Sfinții stareți Gheorghe și Calinic de la Cernica – Viețile, povăturile, testamentele* (Sibiu: Deisis, 2018), 57-58, 74.
12. Ioan I. Ică jr., *Curvusul Paisie de la Neamț Velicikovski. Autobiografia și viețile unui stareț, urmate de așezăminte și alte texte* (Sibiu: Deisis, 2015), 330.
13. G. Brătescu, „De la bolnița”, 695.

14. Samarian, *Medicina*, 60.
15. Samarian, *Medicina*, 64.
16. Samarian, *Medicina*, 67-73.
17. V. Gonța, Al. Gonța, „Mitropolitul Anastasie Crimca fondatorul celui dintâi spital din Moldova”, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 1-2 (1962), 36-37.
18. Ioan N. Floca, *Din istoria dreptului românesc. II. Carte românească de învățătură de la Pravilele împărătești și de la alte Giudeațe, Iași 1646* (Sibiu: f.ed., 1993), p. 46-50.
19. Samarian, *Medicina*, 74-75.
20. Brătescu, „Bolnițele mănăstirești”, 692.
21. Samarian, *Medicina*, 74-75.
22. V. Gomoiu, *Biserica și medicina* (Brăila: Tipografia „Presa”, 1940), 80-81.
23. N. Vătămanu, „Medicina în epoca feudală. Țara Românească și Moldova”, în *Istoria medicinei românești* (București: Editura Medicală, 1972), 124.
24. Samarian, *Medicina*, 77-107.
25. V.A. Urechia, *Istoria românilor*, V,444; Samarian, *Medicina*, 94.
26. Urechia, *Istoria românilor*, V, 440.
27. Urechia, *Istoria românilor*, V, 445.
28. Samarian, *Medicina*, 101.
29. Vătămanu, „Medicina”, 129-130.
30. Costantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, III (București, BIC ALL, 2007): 202.
31. Gomoiu, *Biserica*, 82.
32. Samarian, *Medicina*, 108.
33. Giurescu, *Istoria românilor*, III, 202-204.
34. Giurescu, *Istoria românilor*, III, 220-223.
35. Samarian, *Medicina*, 107-135
36. Samarian, *Medicina*, 111.
37. G. Barbu, „Medicina în epoca modernă. 1. Țara Românească”, în *Istoria medicinei românești*, ed. V.L. Bologa, G. Brătescu, B. Duțulescu, Șt. M. Mulcu (București: Editura Medicală, 1972), 133.
38. Samarian, *Medicina*, 115-116.
39. V.A. Urechia, *Istoria românilor*, V, 443.
40. Lungul hrisov de înființare a spitalului de la Dudești la V. A. Urechia, *Istoria românilor*, VI, 725-735.
41. Samarian, *Medicina*, 132-133.
42. Urechia, *Istoria românilor*, XI, 894.
43. Urechia, *Istoria românilor*, X/A, 1013-1014.
44. Samarian, *Medicina*, 124.
45. Samarian, *Medicina*, 130.
46. Samariaan, *Medicina*, 136.
47. Urechia, *Istoria românilor*, X/A, 1031-1035.
48. Samarian, *Medicina*, 145.
49. G. Barbu, „Medicina”, 147.
50. Samarian, *Medicina*, 147-149.
51. Samarian, *Medicina*, 150-151.
52. Samarian, *Medicina*, 171-183.
53. Gomoiu, *Biserica*, 82.
54. Gomoiu, *Biserica*, 83.
55. Samarian, *Medicina*, 157-162.
56. Samarian, *Medicina*, 163.
57. Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau* (Sibiu, 1805), I 261-262. Mai multe despre Andreas Wolf la Paul Brusonowski, „Viața bisericească în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea, descrisă de medicul sibian Andeas Wolf”, nr. 8-12 (2001): 73-91.
58. Samarian, *Medicina*, 167-168.
59. Simion Reli, *Relațiile dintre Biserică și Stat în România veacurilor trecute* (București, 1938), 2.
60. Ioan C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834, ocupația rusească și Regulamentul Organic*, (București, 1934), 162-163.
61. Filitti, *Principatele...*, 114.
62. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor* (București: Editura Cultelor și Instrucțiunii publice, 1932), II, 264.
63. Filitti, *Principatele*, 87 și 114-115, Filitti, *Domniile*, 531.
64. Filitti, *Domniile române...*, p. 280-281.

65. Ibid., 463.
 66. Ibid., 341-342.
 67. Ibid., 350-351.
 68. Ibid., 532.
 69. Victor Slăvescu, *Finanțele României sub Cuza-Vodă* (București: Editura Fundației culturale Magazin istoric, 2003), I, 132-133.
 70. Ibid., I, 137-138.
 71. Samarian, *Medicina*, 433-451.
 72. Ibid., 451-455.
 73. Ibid., 455-459.
 74. Ibid., 459-476.
 75. Ibid., 476-480.
 76. Ibid., 480-492.
 77. Barbu, „Medicina”, 148.

Bibliography:

- G. Barbu, G. „Medicina în epoca modernă. 1. Țara Românească” [“Medicine in the modern age”]. In *Istoria medicinei românești* [History of Romanian medicine], edited by V.L. Bologa, G. Brătescu, B. Duțulescu, Șt. M. Mulcu, 133-151. Bucharest: Editura Medicală, 1972.
- Brătescu, Gheorghe, „De la bolnița mănăstirească la spitalul civil” [“From the *bolnitza* of the monasteries to the civil hospital”]. *Mitropolia Olteniei*, no. 9-10 (1969): 688-696.
- Brusanowski, Paul. „Viața bisericească în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea, descrisă de medicul sibian Andeaș Wolf” [“The church life in Moldova at the end of the 18th Century”]. *Teologia și Viața*, no. 8-12 (2001): 73-91.
- Bologa, Valeriu I. „E necesară dezbaterea problemei bolnițelor mănăstirești?” [“Is there a necessity for discussion about the *bolnitza* of the monasteries?”]. *Mitropolia Olteniei*, no. 9-10 (1969): 681-682.
- Filitti, Ioan C. *Principatele române de la 1828 la 1834, ocupația rusească și Regulamentul Organic* [The Romanian Principalities from 1828 to 1834, the Russian Occupation and the Organic Regulations]. Bucharest: Inst. de Arte Cragice “Bucovina” I.E. Toruțiu, 1934.
- Floca, Ioan N. *Din istoria dreptului românesc. II. [About the History of the Romanian Law]*. Sibiu, 1993.
- Giurescu, Costantin C. *Istoria românilor, III* [History of Romanians. Vol. III]. Bucharest: BIC ALL, 2007.
- Gomoiu, Victor. *Biserica și medicina* [The church and the medicine]. Brăila: Tipografia „Presa”, 1940.
- Gonța, V., Gonța, Al., „Un spital de mănăstire la Putna în veacul al XV-lea” [“A Hospital at the Putna Monastery in the 15th Century”]. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, no. 9-10 (1963): 592-601.
- Gonța, V., Gonța, Al., „Mitropolitul Anastasie Crimca fondatorul celui dintâi spital din Moldova” [“Metropolitan Anastasie Crimca, the Founder of the first hospital in Moldova”]. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, no. 1-2 (1962): 33-39.
- Ică jr., Ioan I., *Cuviosul Paisie de la Neamț Velicikovski. Autobiografia și viețile unui stareț, urmate de așezăminte și alte texte* [The Holy Paisie from Neamț Velicikovski. The Autobiography and the vitae of a staretz, followed by rules and other texts]. Sibiu: Deisis, 2015.
- Ică jr., Ioan I., *Sfinții stareți Gheorghe și Calinic de la Cernica – Viețile, porăuirile, testamentele* [The holy staretz Gheorghe and Calinic from Cernica – The lives, the teachings, the testaments]. Sibiu: Deisis, 2018.
- Iorga, Nicolae. *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor* [The History of the Romanian Church and the Religious Life of the Romanians]. Bucharest: Editura Cultelor și Instrucțiunii publice, 1932.
- Negoiaș, Athanasie. „Bolnițele mănăstirești” [“The Bolnitza from the Monasteries”]. *Mitropolia Olteniei*, no. 9-10 (1969): 683-687.
- Reli, Simion. *Relațiile dintre Biserică și Stat în România veacurilor trecute* [The Relations between Church and State in Romania during the previous centuries]. Bucharest, 1938.
- Samarian, Pompei. *Medicina și farmacia în trecutul românesc. III. Asistența publică în trecutul românesc* [Medicine and Pharmacy in the Romanian past. III. Public services in the Romanian past]. Bucharest: Bucovina. I.E. Toruțiu, 1938.
- Slăvescu, Victor. *Finanțele României sub Cuza-Vodă* [The finances of Romania under the rule of Cuza]. Bucharest: Editura Fundației culturale Magazin istoric, 2003.
- Urechia, Vasile Alexandrescu. *Istoria Românilor* [History of Romanians]. Vol. I, Bucharest: Lito-Tipografia Carol Göbl, 1891; Vol. V-XI, Bucharest: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1893-1900.
- Vătămanu, Nicolae. „Medicina în epoca feudală. Țara Românească și Moldova” [“Medicine in the Middle Age”]. In *Istoria medicinei românești* [History of Romanian Medicine]. Bucharest: Editura Medicală, 1972: 78-132.
- Vătămanu, Nicolae. „Contribuții la istoricul bolniței de la Simidreni și al xenodochiului de la Argeș” [“Contributions to the History of the *bolnitza* from Simidreni and the “*xenodochiul*” (house for strangers) from Argeș”]. *Biserica Ortodoxă Română*, no. 11 (1968): 1382-1391.
- Vornicescu, Nestor. „Îngrijirea sănătății în vechile noastre mănăstiri” [“The Medical Care in our Old Monasteries”]. *Mitropolia Olteniei*, no. 1-2 (1968): 65-69.
- Wolf, Andreas. *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau* [Contributions for a Statistical-Historical Description of the Principality of Moldavia]. Hermannstadt (Sibiu): Martin Hochmeister, 1805.